UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA IQTISODIYOT TARMOQLARINI O'RGATISHDA MUAMMOLI TA'LIM VA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Islomova D. H.

Shahrisabz, O'zbekiston

Fayzullayev M.A.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti dotsenti, G.f.d. (DSc)

Annotatsiya. *Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida geografiya fanini o'qitish jarayonida iqtisodiyot tarmoqlarini o'rgatishda muammoli ta'lim va interfaol metodlardan foydalanishning metodik asoslari yoritilgan. O'quvchilarning iqtisodiy-geografik bilimlarini shakllantirish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va iqtisodiy jarayonlarning hududiy xususiyatlarini anglashida zamonaviy pedagogik metodlarning ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *geografiya ta'limi, iqtisodiyot tarmoqlari, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, mustaqil fikrlash, iqtisodiy-geografik bilim, pedagogik metodika, ta'lim samaradorligi.*

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, ularni mustaqil izlanishga yo'naltirish va olgan bilimlarini amaliyotda qo'llashga o'rgatish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, geografiya fanining iqtisodiyot tarmoqlariga oid mavzularini o'qitishda o'quvchilarning faqat nazariy bilimlarni egallashi emas, balki iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilishi, hududiy farqlarni aniqlashi va mustaqil xulosa chiqarishi muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiyot tarmoqlari haqidagi bilimlar o‘quvchilarda mamlakat iqtisodiy salohiyati, ishlab chiqarishning hududiy tashkil etilishi, tabiiy resurslardan foydalanish va iqtisodiy rivojlanish omillari haqida yaxlit tasavvur hosil qiladi. Bunday bilimlarni samarali shakllantirishda muammoli ta’lim va interfaol metodlardan foydalanish katta imkoniyat yaratadi. Chunki ushbu metodlar o‘quvchilarni tayyor ma’lumotlarni yodlashdan ko‘ra, mustaqil fikrlash, izlanish va muammolarga yechim topishga yo‘naltiradi.

Asosiy qism. Muammoli ta’lim geografiya fanini o‘qitishda o‘quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantiruvchi muhim pedagogik yondashuvlardan biridir. Ushbu ta’lim shaklida o‘qituvchi dars jarayonida muayyan muammoli vaziyatni yaratadi va o‘quvchilarni uning yechimini izlashga jalb etadi. Natijada o‘quvchilar mavzuga oid ma’lumotlarni mustaqil o‘rganadilar, mavjud bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llaydilar hamda o‘z fikrlarini dalillar asosida ifodalashni o‘rganadilar.

Iqtisodiyot tarmoqlarini o‘rgatishda muammoli ta’limdan foydalanish ayniqsa samaralidir. Chunki sanoat, qishloq xo‘jaligi, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivojlanishi ko‘plab tabiiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarga bog‘liq. Masalan, “Nima sababdan ayrim hududlarda sanoat korxonalari ko‘proq rivojlangan?”, “Tabiiy resurslar iqtisodiyot tarmoqlarining hududiy joylashuviga qanday ta’sir ko‘rsatadi?”, “Transport infratuzilmasining rivojlanishi ishlab chiqarish samaradorligiga qanday ta’sir qiladi?” kabi savollar o‘quvchilarni chuqur fikrlashga undaydi.

Muammoli ta’limning muhim xususiyatlaridan biri o‘quvchilarning sabab va oqibat munosabatlarini aniqlashiga imkon yaratishidir. Masalan, qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining hududiy ixtisoslashuvini o‘rganishda iqlim, tuproq, suv resurslari, mehnat resurslari va bozor talabining ta’siri tahlil qilinadi. O‘quvchilar ushbu omillarni o‘zaro taqqoslab, muayyan hududda qishloq xo‘jaligining qaysi yo‘nalishlari rivojlanishi uchun sharoit mavjudligini tushuntiradilar.

Geografiya ta’limida muammoli ta’lim bilan bir qatorda interfaol metodlardan foydalanish ham muhim metodik ahamiyatga ega. Interfaol metodlar o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlikni tashkil etish, fikr almashish, munozara olib borish va jamoaviy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Xususan, “Aqliy hujum” metodidan iqtisodiyot tarmoqlarini o‘rganishda keng foydalanish mumkin. Bunda o‘qituvchi muayyan savolni o‘rtaga tashlaydi va o‘quvchilarning turli fikrlarini tinglaydi. Masalan, “O‘zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishida qaysi tarmoqlar muhim o‘rin tutadi?” degan savol asosida sanoat, qishloq xo‘jaligi, energetika, transport va xizmat ko‘rsatish sohalari muhokama qilinadi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini misollar bilan asoslashga harakat qiladilar.

“Baliq skeleti” metodidan iqtisodiy-geografik muammolarning sabablarini aniqlashda foydalanish mumkin. Masalan, sanoat korxonalarining hududiy joylashuvini o‘rganish jarayonida tabiiy resurslar, energetika, transport, mehnat resurslari va iste’mol bozori kabi omillar tahlil qilinadi. Ushbu metod yordamida o‘quvchilar muammoning asosiy sabablarini ajratib ko‘rsatadilar va ular o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlaydilar.

“SWOT tahlil” metodidan foydalanish orqali iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanish imkoniyatlarini baholash mumkin. Masalan, qishloq xo‘jaligi tarmog‘ini o‘rganishda uning kuchli tomonlari, mavjud muammolari, rivojlanish imkoniyatlari va ehtimoliy xavflari muhokama qilinadi. Bunday tahlil o‘quvchilarda iqtisodiy hodisalarga tanqidiy va tizimli yondashish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Iqtisodiyot tarmoqlarini o‘qitishda keys-stadi metodidan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Ushbu metod asosida o‘quvchilarga muayyan iqtisodiy-geografik vaziyat taqdim etiladi. Masalan, bir hududda yangi sanoat korxonasini tashkil etish rejalashtirilgan deb faraz qilinadi. O‘quvchilar mazkur korxonani joylashtirishda tabiiy resurslar, transport yo‘llari, energiya manbalari, mehnat resurslari va ekologik sharoitlarni hisobga olgan holda o‘z takliflarini ishlab

chiqadilar. Bu jarayonda ular geografik bilimlarni amaliy vaziyatga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Muammoli va interfaol metodlardan foydalanishning yana bir muhim jihati ta’lim jarayonini mahalliy iqtisodiy-geografik materiallar bilan boyitishdir. Masalan, Qashqadaryo viloyatining iqtisodiy salohiyatini o‘rganishda neft-gaz sanoati, qishloq xo‘jaligi, transport infratuzilmasi va xizmat ko‘rsatish sohalariga e’tibor qaratish mumkin. O‘quvchilar o‘zlari yashayotgan hududdagi iqtisodiy jarayonlarni o‘rganish orqali geografiya fanida egallagan nazariy bilimlarini kundalik hayot bilan bog‘laydilar. Bu esa fanga bo‘lgan qiziqishni oshirish va hududiy iqtisodiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

Geografiya darslarida muammoli ta’limni tashkil etishda xaritalar, statistik ma’lumotlar, diagrammalar, jadvallar va elektron resurslardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Chunki iqtisodiy-geografik jarayonlar ko‘pincha hududiy joylashuv va miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan bog‘liq bo‘ladi. O‘quvchilar xaritalar asosida sanoat markazlarini aniqlaydilar, statistik ma’lumotlarni taqqoslaydilar va hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy farqlarni tushuntiradilar. Natijada ularda geografik axborot bilan ishlash va tahliliy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Mazkur metodikani takomillashtirishda o‘qituvchining darsni to‘g‘ri loyihalashtirishi ham muhimdir. O‘qituvchi muammoli savollarni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va bilim darajasiga mos tanlashi, interfaol metodlarni dars maqsadiga muvofiq qo‘llashi hamda o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undashi lozim. Bunda o‘quvchilarning faqat yakuniy javoblari emas, balki muammoni o‘rganish jarayoni, dalillarni keltirishi, fikrini asoslay olishi va mustaqil xulosa chiqarishi ham baholanishi kerak.

Shuningdek, iqtisodiyot tarmoqlarini o‘qitishda fanlararo integratsiyadan foydalanish ham ta’lim samaradorligini oshiradi. Masalan, geografiya fanini iqtisodiyot, ekologiya, tarix va matematika fanlari bilan bog‘lab o‘qitish orqali o‘quvchilarda iqtisodiy jarayonlar haqida kengroq tasavvur hosil qilish mumkin.

Sanoat korxonalarining joylashuvini o‘rganishda iqtisodiy omillar bilan birga ekologik ta’sirlarni ham tahlil qilish o‘quvchilarning kompleks fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, umumta’lim maktablarida geografiya fanining iqtisodiyot tarmoqlariga oid mavzularini o‘qitishda muammoli ta’lim va interfaol metodlardan foydalanish ta’lim jarayonini takomillashtirishning samarali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, axborotlarni taqqoslash va asoslangan xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bois geografiya ta’limida iqtisodiyot tarmoqlarini o‘qitish metodikasini takomillashtirishda muammoli ta’lim, interfaol metodlar, raqamli xaritalar, statistik ma’lumotlar va amaliy tadqiqot topshiriqlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv o‘quvchilarning iqtisodiy-geografik kompetensiyalarini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.
3. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari.
4. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar.
5. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun geografiya darsliklari.
6. Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya faniga oid ilmiy-uslubiy manbalar.